

«А ў нас сёння Купалачка...»

Аляксей **НЕНАДАВЕЦ**,
доктар філалагічных
навуک, прафесар

Дакладных звестак адносна таго, што сабой уяўлялі духоўныя каштоўнасці нашых продкаў-язычнікаў, захавалася вельмі мала. Нават тыя, якія дайшлі да нас, моцна дэфармаваны часам, уплывам хрысціянства. Таму светаўспрыманне тагачасных жыхароў Беларусі застаецца для нас той таямніцай, якую немагчыма разгадаць...

Язычніцкія ўяўленні, што існавалі на нашай зямлі, у нечым адрозніваліся ад агульнаславянскіх і нават ад усходнеславянскіх, напрыклад, у шанаванні багоў. Падкрэслім, што ў нашай міфалогіі няма ўсяго таго шэрагу вярхоўных язычніцкіх багоў, якія ўпершыню згадваюцца ў Лаўрэнцьеўскім летапісе: Пярун, Хорс, Дажбог, Стрыбог, Сымарг, Мокаш. У Густынскім летапісе да іх далучаюцца Лада, Купала, Каляда, Пераплут. Праўда, тут ёсць адна акалічнасць, якая дае падставы нам патлумачыць, чаму менавіта гэтыя багі згадваюцца ў названых летапісах. Справа ў тым, што гэта пералік язычніцкіх багоў, ідалы якіх былі пастаўлены на Старакіеўскай гары князем Уладзімірам. Але ён іх паставіў не так, як гэтага патрабавала суровая язычніцкая іерархія, а як сам пажадаў, вылучыўшы на першае месца бога Перуна.

Купала вылучаецца сярод усіх астатніх язычніцкіх бостваў, якія дайшлі да нашага часу (атаясамліваючыся, найперш, са святам), найбольш самабытнымі каранямі. Дзякуючы гэтаму можна прасачыць і нават дакладна сказаць, багіняй чаго яна выступала. Праўда, усё роўна думкі і меркаванні даследчыкаў адрозніваюцца. Напрыклад, Я. Бандтке, М. Кастамараў, Я. Карскі лічылі, што вытворным было грэчаскае слова «купель». Паводле меркаванняў Ф. Буслаева, А. Афанасьева, «Купала» мае карань «куп», «кып», тоесны з санскрыцкім «кіп», лацінскім «купіо» –

кіпець, палымяна прагнуць, злавацца. Трэцяя гіпотэза належыць чэшскаму славісту Ё. Даброўскаму, які слова «Купала» выводзіць ад «купа», «куп'ець» – гарэць. Сучасныя этымологі У. Іваноў і У. Тапароў звязваюць гэтыя паняцці з агнём, яго сакральным, ачышчальным значэннем. Н. Гусева прапанавала па-новаму прачытаць санскрыцкае «куфпалам», у сувязі з чым «Купала» тлумачыцца як абаронца, падавальнік дарункаў. Б. Рыбакоў схіляўся бачыць слова «Купала» вытворным ад слоў «купа», «купна», гэта значыць збірацца разам – купаі. Крыху пазней усё тыя ж У. Іваноў і У. Тапароў прапанавалі свой жа, але крыху перайначаны погляд на слова «Купала» і на само свята. «Як і самі абрады, так і назва «Купала» ад дзеяслова купаць, кіпець, роднаснае лацінскаму «купідо», «купідон», «імкненне» і параўнаем індаеўрапейскі карань «куп» са значэннем «кіпець, ускіпаць, прагна жадаць» [паказвае на суадносіны купальскіх рытуалаў з агнём (зямным і нябесным – сонцам, у купальскіх рытуалах прадстаўленых колам) і вадою, якія выступаюць у купальскіх міфах як брат і сястра]» [1, с. 298].

Відаць, трэба адзначыць тое, што сувязь назвы «Купала» з салярнасцю і ёсць той ключык да адкрыцця шматвяковай таямніцы. Купальскі агонь з запаленым колам (сонцавым колам) знаходзіўся ў цэнтры славянскай купальскай урачыстасці. У прымхлівых уяўленнях патрыярхальнага земляроба агонь сімвалізаваў, увасабляў сонца, якому свята пакланяўся далёкі продак. А. Патабня адзначаў: «Купальскія вогнішчы мелі моц даваць ураджай і праганяць смерць не самі па сабе, а таму што ўвасабляюць сонца» [2, с. 163].

Нельга ні ў якім разе забываць і пра тое, што Купала адзначалася ў час летняга сонцастаяння як свята найвышэйшага росквіту жыватворных сіл зямлі. Сялярныя сімвалы пераважаюць у купальскіх песнях. І абавязкова падкрэслім, што ў эпоху язычніцтва Купала – гэта яна, а з прыняццем хрысціянства – ён, Іван (Ян) Купала.

Купалу нельга суаднесці дакладна з нейкай канкрэтнай эпохай. Так, звесткі, падзення ў летапісах, бясспрэчна, надзвычай запозненыя. У Цвярскім летапісе Купала згадваецца пад 1175 годам, а ў Іпацьёўскім – пад 1262 годам. Як каляндарнае азначэнне часу купальскае свята ўпамінаецца ў старажытных беларускіх граматах 14–15 стагоддзяў. Але нас усё ж больш цікавяць традыцыйна-міфалагічныя карані.

Да Купалля рыхтаваліся зранку. Асноўная нагрузка і адказнасць ускладвалася на дзяўчат і маладых жанчын. Першыя адпраўляліся на луг і там рвалі кветкі на святочныя вянкi. Яны ж збіралі таямнічыя расліны – зёлкі, што нібыта ўплывалі на ўзаемаадносіны паміж хлопцамі і дзяўчатамі, і таму ім прыпісваліся чароўныя ўласцівасці. Калі дзяўчаты разлічвалі толькі на прычараванне хлопцаў, на іхняе каханне, то замужнія жанчыны збіралі травы і карэнне, якія потым на працягу года служылі ў сям’і для вылечвання ад усемагчымых хвароб і пошасцей, а таксама (што немалаважна!) засцерагалі ад уплыву на людзей, як лічылі самі сялянкі, розных звышнатуральных істот (чарцей-нячысцікаў). З вядомых нам зёлак, якія збіралі ў гэты дзень, можна назваць купалку, багаткі, папараць, васількі, руту, браткі і некаторыя іншыя. Лекавыя травы, што называюць у народзе «святаянскімі зёлкамі», выкарыстоўваліся пры лячэнні розных хвароб і правядзенні ачышчальных рытуалаў; у сям’і, дзе быў хворы, утырквалі на стыку бярэнаў хаты кветкі купалкі: калі на наступны дзень кветкі бачылі звылымі, лічылі, што вельмі хутка ён пойдзе на той свет; закідвалі на стрэхі хат, дзе жыла дашлюбная моладзь, вянкi з купальскіх кве-

Купалле ў Гомельскім раёне

так, каб хлопец або дзяўчына на працягу года «былі ў пары».

У паасобных выпадках адзначалася, што найбольш моцныя чараўнікі (гаворка тут ужо вялася толькі пра прадстаўнікоў мужчынскага полу) збіралі травы, кветкі, карэнне не днём, а на пачатку ночы і да паўночы.

У. Іваноў і У. Тапароў адносна паходжання назвы купальскай кветкі іван-дымар’я выказваюць слушную думку, паводле якой сюжэт кровазмяшальнага вяселля брата і сястры (першапачаткова – блізнякоў), асобныя матывы і імёны персанажаў [напрыклад, Мара, Марэна, пазней пераасэнсаванае як Мар’я, а брат, адпаведна, Іван (Ян)], могуць адносіцца да часу, які папярэднічаў яшчэ праславянскаму, што бачна з супадзенняў з прыбалтыйскай міфалогіяй і абрадамі Іванавага дня (Ліга). «У аснове міфа, які рэканструюецца па шматлікіх купальскіх песнях і іншых фальклорных тэкстах, ляжыць матыву кровазмяшальнай жаніцьбы брата з сястрою, якая ўвасабляецца двухколерай кветкай іван-дымар’я – важнейшым сімвалам купальскіх абрадаў; жоўтыя колеры увасабляе аднаго з іх, сіні – другога. У адным з варыянтаў міфа брат збіраецца забіць сястру-спакушальніцу, а яна просіць пасадзіць кветкі на яе магіле» [1, с. 298]. Сам сюжэт у сваёй старажытнай форме тлумачыцца як увасабленне ў міфе ўзаемасувязей асноўных палярных процілегласцей «агонь – вада».

Калі запальвалася вогнішча, то на ім спальвалася не толькі старое і непатрэбнае хатняе начынне, але і нейкія рэчы моцна хворых людзей. Лічылася, што разам з імі

ПРА АЎТАРА

НЕНАДАВЕЦ Аляксей Міхайлавіч.

Нарадзіўся ў 1958 годзе ў Пінскім раёне Брэсцкай вобласці. У 1980 годзе скончыў Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны. Працаваў у гэтым універсітэце.

З 1999 года – загадчык кафедры грамадскіх дысцыплін і права Бабруйскага філіяла Беларускага дзяржаўнага эканамічнага ўніверсітэта.

Доктар філалагічных навук (1995), прафесар (1996).

Аўтар шматлікіх манаграфій па міфалогіі, дэманалогіі, літаратуразнаўству і краязнаўству.

Сфера навуковых інтарэсаў: узаемасувязі літаратуры і фальклору, даследаванне магіі і язычніцкай рэлігіі беларусаў.

на агонь перакінецца і цяжкавылечная хвароба, а самі людзі назаўсёды ачысцяцца. З мэтай ачышчэння пераскоквалі праз вогнішча. Рабілі гэта як па аднаму, так і парамі. Звычайна тыя, хто і надалей збіраўся быць «у пары», скакалі разам, каб ачысціць сваю будучую сям'ю ад злых вачэй, ад шкодных і небяспечных уплываў «чорных» варажбітоў. Трэба адзначыць і тое, што ўсё рабілася ў адпаведным парадку: нічога нельга было перамяніць, бо іначэй усё страчвала сваю чарадзейную сілу. Як сцвярджае А. Багдановіч: «Пасля першых песень вакол купальскага вогнішча моладзь пачынала скакаць праз агонь, каб ачысціць сябе і захаваць ад «немачы, сказы, замоў». Затым дзяўчаты ў вянках з кветак і жытніх каласоў станавіліся ўперамешку з хлопцамі і састаўлялі новы карагод, кружыліся і спявалі купалінкі» [3, с. 115]. Потым з карагода выходзіла адна з ужо саватаных дзяўчат (такія звычайна загадзя запасаліся кавалкам тонкага палатна або ручніком). Карагод пачынаў выводзіць: «Ішла Купалка сямом, сямом, закрыўшы вочкі чубром, чубром». Затым такая купальшчыца выбірае сабе хлопца (раней – хто першы трапляўся, пазней – каханага). Абраннік здымаў з дзяўчыны сімвалічнае пакрывала і павязваў сабе праз плячо або рукаво, як на вяселлі. Карагод, пастаянна знаходзячыся ў руху, спяваў новую песню з такімі, напрыклад, словамі: «На моры вутка купалася...». У песні дзяўчына журылася над традыцыйнымі падарункамі, што яны «хоць прадзены – не снованы, хоць снованы – дык не тканы, а хоць тканы – не белены...».

Наступныя этапы святкавання – купанне на досвітку ў рацэ, пусканне вяскоў на ваду, сустрэча ўзыходу сонца. У купанні, качанні ў расе людзі бачылі магчымасць набрацца здароўя, пазбегнуць хвароб, зрабіцца недаступнымі для розных чараў. Купалу нездарма называюць «чыстаплотнай»: паводле народных паданняў, купанню надавалася своеасаблівае магічнае значэнне. З гэтай жа мэтай, каб «адшукаць чараўную сілу», раніцай купальскага дня жанчыны месцамі «чэрпалі расу», дзеля чаго бралі чысты абрус і вядро, звычайна даёнку, і накіроўваліся на луг. Там абрус цягалі па мокрай траве, а потым выкручвалі ў вядро.

Калі збіралася многа вады, мылі ёю твар і рукі, каб прагнаць усялякую хваробу і каб яна ніколі да чалавека не бралася. У гэты ж дзень жанчыны мылі свае дзежачкі, у якіх замешвалі цеста. Мылі іх толькі адзін раз у год, абавязкова расой і менавіта на Купалле. Часта расою крапілі хату з сярэдзіны будынка. Гэта рабілі для таго, каб прапалі прусакі і блохі.

Паводле народных паданняў, ноччу па вёсках хадзілі ведзьмы, прыкідваючыся сабакамі ці катамі, і маглі перабіць у чый-небудзь каровы малако, наслаць хваробу, пакалечыць выпадковага сустрэчнага. Каб адпомсціць ведзьме ці ведзьмаку, трэба было на досвітку купальскай ночы набраць у лесе мурашніку і перасыпаць дарогу, па якой учора ішла жывёла ці сам чалавек, што нечакана захварэў. Лічылася, быццам пасля такога дзеяння зло абавязкова будзе пакарана.

З купальскай ноччу ў народнай міфалогіі звязаны апавяданні пра тое, што ў гэтую ноч найбольшую актыўнасць праяўляла нячыстая сіла і тыя з людзей-чараўнікоў, якія нібыта былі звязаны цеснай (кроўнай) сувяззю з дэманалагічнымі істотамі. Таму стараліся не заходзіць у глухія куткі, а калі надаралася аддаляцца ад вогнішча, то рабілі гэта папарна ці ўвогуле гуртам. Затое нячысцікі адчувалі сябе надзвычай вольна. Збіраліся яны на свае гульні ў купальскую ноч з ваколцы, а то і здалёку. Стараліся перасягнуць адзін аднаго ва ўсялякіх чартоўскіх штукарствах і здзеках з нявінных людскіх душ, якія нейкім чынам патрапілі да іх у палон. Годнае выйсце ў чалавека было адно – памерці, але ж трэба было памерці так, каб і душа аказалася не запрададзенай. Толькі, як сцвярджаецца ў народных першакрыніцах, вырвацца было амаль немагчыма, і чалавеку заставалася адзінае – скарыцца і прадаць нячысцікам душу і самому працаваць на іх да скону...

Колькі існуе чалавецтва, столькі яно спрабуе зазірнуць у будучыню. Купаль-

Пльвіце, вяночкі!
Свята Купалле
ў Брэсцкім раёне

ская варажба – пусканне вянокў на ваду – таксама звязана з жаданнем ведаць, што ж будзе заўтра. Праўда, у гэтай варажбе застаецца толькі адзін аспект – сямейны: сем’і гэтыя яшчэ не былі ўтвораны, а толькі прадбачыліся...

Для нашых далёкіх продкаў купальская ноч вызначалася багаццем самых неверагодных і фантастычных паданняў, легендаў і аповедаў. Але ў некаторых выпадках страчаны першасныя карані, якія б маглі дакладна растлумачыць узнікненне таго ці іншага падання. Адна з самых распаўсюджаных тэм, надзвычай шырока прадстаўленых у нацыянальнай міфалогіі, – адшуканне багаццяў-скарбаў, якія ў купальскую ноч асацыіруюцца з чудадзейнай папараць-кветкай.

Маці-прырода – гэта жыццёвая аснова, якая фарміруе «натуральныя» пачуцці чалавека, адносіны ж чалавека да яе выступаюць у асноўным як пасіўныя, сузіральныя: прырода стварае ўсё на свеце, а чалавек толькі прымае яе багацці, адкрывае яе прыгажосць. У прыродзе, як правільна заўважылі нашы продкі, тоіцца вялікая стваральная сіла. Але чаму менавіта з папараццю звязвалі легенды і паданні адносна адшукання кветкі, якая нібыта давала яе ўладальніку казачную здольнасць да ўзбагачэння, а самае галоўнае – да прадбачання лёсу? На гэтае пытанне зараз немагчыма адказаць адназначна. Тым не меней нам здаецца, што тут пераклікаецца матыў абагаўлення і шанавання свяшчэннага агню, ягоных засцерагальных і ачышчальных функцый. Можна прыгадаць той перыяд, калі свяшчэнны агонь на капішчых раскладваўся ў форме васьмікутніка, або, як яго яшчэ называлі, «Перунова цвету». Нельга не згадаць і пра тое, што калі маланка біла ў вершаліны магутных дубоў, дык тады сцвярджалі, быццам бы яны «цвілі перуновым цветам». Паводле некаторых міфаў, менавіта дуб і папараць выступалі «пасланцамі» грознага і ўсемагутнага бога Перуна на зямлі. Зафіксаваны таксама і выслоўі: «Пярун на зямлю срэбра кінуў», «Пярун багаццем шпурляе», «Перунова золата закапана», «Каб Пярун цябе золатам у зямлю ўвагнаў». Прамая аналогія са «стрэламі» Перуна, якія ўпіваліся ў дрэвы, будынкі, зямлю, а ў вачах патрыярхальнага чалавека яны былі яшчэ і

захавальнікамі скарбаў. Скарб гэты адшукваць трэба было толькі там, дзе «расцвітала» папараць-кветка. Безумоўна, існавала свядомае абмежаванне часу адшукання скарбаў чудадзейнай кветкі толькі адной ноччу – купальскай, а калі яшчэ больш дакладна, дык прамержкам ад паўночы да світанку.

Купальская абрадавая ўрачыстасць вядомая амаль што ўсім славянскім і балцкім народам. Лічыцца, што самы шчаслівы будзе той, хто здолее сарваць кветку папараці: ён адразу ж атрымае чудадзейную здольнасць бачыць у глыбіні зямлі закапаныя скарбы і столькі можа мець срэбра-золата ды ўсялякіх іншых каштоўнасцей, колькі яму самому пажадаецца. Шукаць можна да ўзыходу сонца (у народным усведамленні «ад другіх да трэціх пеўняў»), калі першыя сонечныя промні не зліюцца ў адзінае з галасістымі крыкамі пеўняў. Распавядалі і пра тое, што быццам бы бачылі саму папараць-кветку, ды толькі сава, філін ці ведзьма перашкодзілі дастаць яе.

Купальскія песні.
Вёска Дубнякі
Полацкага раёна

Паступова тэма адшукання фантастычных скарбаў набыла яркую сацыяльную накіраванасць. На гэта актыўна ўплывалі тыя сацыяльныя падзеі, якія адбываліся ў грамадстве. Паводле народных павер’яў, папараць-кветка давалася ў рукі толькі беднаму гаспадару. Калі ж багаты спрабаваў завалодаць ёю і нарэшце яму гэта ўдавалася, то потым ён і сам быў не рады такому набытку – усё ў ягоных руках дзейнічала наадварот і было накіравана супраць яго самога: на жывёлу нападала пошасць, хварэлі родныя і блізкія, нічога станоўчага не атрымлівалася з прыбыткам і г.д. Абавязкова папярэджвалі, што знайсці папараць-кветку можна, галоўным чынам,

толькі выпадкова. Мэтанакіраванае адшуканне ні да чаго добрага не прыводзіла. Гэты купальскі матыў надзвычай стары, чаго не скажаш пра іншыя запісы паданняў і аповедаў, зафіксаваныя ў 30–40-я гады XIX стагоддзя, якія па-свойму тлумачылі адшуканне скарбаў.

Шырокаўжывальнымі былі абрады і вераванні, якія звязваліся з гаспадарчай, земляробчай дзейнасцю чалавека. Адзначалася, што менавіта ў гэтую ноч ведзьмары могуць рабіць заломы ў збожжы. Таму пасля заканчэння свята хлопцы і дзяўчаты стараліся параскідаць патушанья галавешкі па палетках, каб такім чынам засцерагчы збажыну ад непажаданага на яе ўздзеяння.

Праз купальскае вогнішча. Орша

Гаспадары ні за якія грошы не згаджаліся на Купалле гнаць коней у начное. Калі толькі хто асмельваўся, дык адразу ж траціў сваю жывёлу: яна ці шалела, ці тапілася ў багне, або ляцела на злом галавы ў невядомым кірунку і болей яе ніхто не бачыў. Спрактыкаваным гаспадыням таксама хапала ў гэты час працы. Апроч таго, што яны збіралі лекавыя травы, жанчыны яшчэ рвалі і крапіўджыгучку і развешвалі яе на варотах двара ды на хляве, каб ёю адагнаць злых духаў і ведзьмаў, якія любым чынам імкнуліся ў гэтую пару прарвацца да кароў і пазбавіць іх малака. На досвітку бялілі палатно і збіралі купальскую расу, якую абавязкова ўмываліся. Тут можна гаварыць пра карані ахоўнай засцерагальнай і нават лячэбнай магіі. І на «нежывую» прыроду пераносіліся ўсемагчымыя цудадзейныя рысы і ўласцівасці. Трава, кусты, дрэвы перашэптваліся паміж сабою, птушкі і звяры не лютавалі, ні на кога не нападалі, нікому не пагражалі. Навін у іх

збіралася столькі, што ледзьве паспявалі пераказаць за цэлую ноч. На тых самых вадаёмах, паблізу якіх святкавалі Купалле, таксама ішло паўнакроўнае жыццё. Паводле А. Кіркора, рэкі ў гэтую ноч свецяцца дзівоснымі водбліскамі, на іх чываць прыглушаная гамонка і вясёлы задзірысты смех русалак.

Увесь час ля купальскага вогнішча гучалі песні. Галоўнымі тэмамі былі аграрная і імкненне да ўласнага шчасця, кахання, сямейнага дабрабыту.

*А ў бару, бару ель гарэла,
Не так гарэла, як зелянела.
А там дзевачкі краскі збіралі,
Краскі збіралі, вяночкі вілі,
Вяночкі вілі, у Дунай кідалі.
Палез Ванечка вянкi даставаць.
Усе вянкi на пары пайшлі,
А мой патануў,
Усе дзейкі замуж пайшлі,
А я не пайду.*

Але адразу адчуваецца, што матывы купальскіх песень значна пазнейшага перыяду, чым узнікненне самога боства, бо звычайная тэматыка ці ўвогуле адсутнічае, ці надзвычай «завуалёвана пазнейшай рэлігіяй». Бясспрэчна, свята Купалы – гэта абагаўленне і шанаванне, найперш, сонца. На пярэдні план перад намі выступае не боства, не свята, а чалавек працы, грамада. Згадваецца сонца, да яго звяртаюцца, каб яно «заграла», каб дало магчымасць тым, хто прыйшоў святкаваць, павесяліцца, паспяваць, каб нябеснае свяціла ўзбудзіла таямнічую жыццёвую сілу зямлі. Але ніякага пакланення, ніякага абагаўлення не адчуваецца. Наадварот, усё мацней гучаць матывы, дзе звяртаюцца да хрысціянскіх святых і падкрэсліваюць, што менавіта ад іх залежыць усё на зямлі:

*А ў нас сёння Купалачка, а заўтра будзе
Иваначка.*

Звала Купала Іллю на ігру:

*Хадзі, Іллішча, к нам на ігрышча!
Не маю часу, Купалачка, не маю часу,
цёмная ночка.
А мне некалі на ігрышча ісці, а ў мяне,
Іллі, работы многа:
Мне нада па полі хадзіці, на жыта
глядзеці,
Ці скоро будзе красаваці, ці будзець
жыта паспяваці.*

Не будзець жыта паспяваці, то будуць
людзі галадаці,
А ка мне, Іллі, хадзіць будуць, а ў мяне
хлеба прасіць будуць.
А ў мяне хлеба малавата, чым жа мне іх
надзяляці?

Куды мне іх адпраўляці?

Ці іх адпраўляць у цёмныя лясочкі?

Ці іх адпраўляць у зялёныя лужочкі?

У цёмныя лясочкі – па ягадкі,

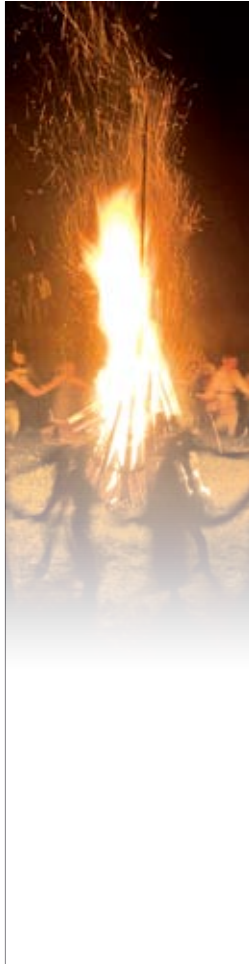
У зялёныя лужочкі – па красачкі.

Будуць красачкі збіраці, будуць мяне,

Іллю, забываці.

(в. Чувава Пінскага раёна)

Гучыць зварот да канкрэтнага хрысціянскага святога – Ільі. Характэрна тое, што менавіта на яго ўскладаюцца ў народнай свядомасці засцерагальныя (тыпова язычніцкія) функцыі па ахове будучага ўраджаю ад усемагчымых «заломаў», змей (змеяў) і іншай пошасці. Ілья паказваецца настолькі пільным ды ўважлівым, што нават адмаўляецца ісці святкаваць Купалле разам з людзьмі. Яго заклікалі да сябе, прасілі прысутнічаць, але ўяўлялі, зноў-такі, як язычніцкага Перуна, які здаў Ільі свае «паўнамоцтвы». Часта на першы план у такіх зваротах выступае другі святы – Іван (Ян, Іаан). І вось у гэтых песнях можна гаварыць пра больш старажытны пласт матываў і персанажаў, хоць іхняе прызначэнне тое ж самае – захаванне ўраджаю, жывёлы, гаспадаркі. Немалаважна і прамое ўказанне на тое, што засцеражэнне павінна адбывацца не ад нейкага міфічнага змея (змая), а ад ведзьмы, чарцей і іншых дэманалагічных персанажаў: «Ой, чур-чур, ведзьма! Ой, чур-чур, чараўніца!» Згадваецца нават «чур», які непасрэдна адносіцца да перыяду язычніцтва (менавіта тады пры дапамозе гэтага магічнага слова імкнуліся засцерагчыся ад уздзеяння ўсялякай нячыстай сілы). Нельга таксама забываць, што «чур», ці як яго раней яшчэ называлі «шчур», – нейкая таямнічая змяя вялізных памераў, якая прыносіла людзям нямала гора. Да таго ж, падкрэслівае Б. Рыбакоў, «песні на Купалле суправаджаюцца прыпевам «то-то!» ці «ту-ту-ту!» (уласцівым толькі купальскім песням), з абавязковым прытупваннем і стукам у гэты час. Відаць, гэта рэшткі рытуальнага танца» [4, с. 407].

Распавядаецца і яшчэ пра адно своеасаблівае народнае павер'е. Калі гаспадар быў перакананы ў напусканні нейкай нячыстай сілы на ягоную ніўку, то запрашаў мясцовага варажбіта або варажбітку рабіць «пражын» у сваім загоне, каб праз яго потым выганяць непажаданую дэманалагічную істоту, іначэй яна магла значна пашырыць свае ўладанні і прынесці куды больш шкоды.

Таксама вельмі пашыраныя і актуальныя сярод купальскіх песні пра каханне. Яны, відавочна, вядуць свой пачатак з таго перыяду, калі жаніхі сваіх нявест не сваталі, а проста... кралі. І рабілася гэта менавіта ў час святкавання ў гонар багіні Купалы. А вось шматлікія варыянты купальскіх песень, дзе высьмейваюць нядбалых хлопцаў-дзецюкоў, перастаркаў-халасцякоў, злых свякровак і г.д., адносяцца да значна пазнейшых часоў і прамой сувязі з язычніцкім боствам – Купалай – не маюць. Так, паводле А. Сержпудоўскага, у «ноч на Купало ні жанкі, ні дзеўкі не лічаць грахом мець дачыненне з чужымі мужчынамі ці з хлопцамі. Так усюсеньку ноч па лесе ці па выгане чуваць песні, смех. Адны падыходзяць к вогнішчу, кінуць на агонь лому да й пойдучь у поцемкі дзе-небудзь пад куст, а другія абняўшыся ідуць ужо адтуль» [5, с. 237].

У купальскім рэпертуары XIX стагоддзя міфалагічныя матывы даволі цесна перапляталіся з рэалістычна-бытавымі. І вобраз Купалкі спалучае ў сабе рысы антрапаморфныя – штосьці ад рэальнага жаночага вобраза з міфалагічнымі ўласцівасцямі. Але адначасова на персанажах купальскай паэзіі ляжыць рэальны адбітак пантэістычнага светасузірвання: пры іх рэалістычным функцыянаванні відаць міфалагічныя вытокі. ▣

ЛІТАРАТУРА

1. Мифологический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990.
2. Потебня, А.А. О некоторых символах в славянской народной мифологии / А.А. Потебня. – Харьков, 1914.
3. Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов / А.Е. Богданович. – Гродно, 1895.
4. Рыбаков, Б.А. Язычество древних славян / А.Б. Рыбаков. – М.: Наука, 1981.
5. Сержпудоўскі, А.К. Прымкі і забавоны беларусаў-палешукоў / А.К. Сержпудоўскі. – Мінск: Універсітэцкае, 1998.